

Uschmann, G.: Alexander von Humboldt 1769—1859. Gedenkfeier der Deutschen Akademie der Naturforscher Leopoldina am 14. September 1969 in Halle (Saale). Leipzig, J. A. Barth Verl. 1971. 59 S. 5 Abb. (Acta Historica Leopoldina, Nr. 6.)

A kötet Alexander von Humboldt születésének 200. évfordulója alkalmából az Akadémia Leopoldinán elhangzott négy előadás szövegét tartalmazza. Az első három Humboldt természettudományokra — elsősorban a geográfiára — gyakorolt hatásával foglalkozik, az utolsót pedig szerzője, az ifjú Humboldt orvostudománnyal kapcsolatos munkásságának szentelte.

Imokentij P. Gerasimov Der Einfluß Alexander von Humboldts auf die russische Wissenschaft und die moderne Welt-Wissenschaft (11—15. p.) című előadása áttekintést nyújt az orosz Humboldt-kiadásokról és -irodalomról. A nagy német természettudósnak eddig harminc művét fordították le orosz nyelvre, és kb. százötven cikkben és tanulmányban foglalkoztak munkásságával az orosz kutatók (többek között Herzen és Bjelinszkij is). Humboldt nemcsak az orosz földrajztudományra hatott rendkívül ösztönzően — főképp oroszországi utazásainak eredményeit összefoglaló művével (Reise nach dem Ural, dem Altai und dem Kaspischen Meer) —, hanem elősegítette az asztronómiai, meteorológiai, bányászati kutatások fejlődését is Oroszországban. Cikke végén hangsúlyozza a szerző, hogy korunk természettudományában egyre nélkülözhetlenebb az a humboldti szemlélet, mely a környező világ jelenségeit összefüggésükben látja, és a természetet belső erőktől mozgatott egységes egésznek fogja fel. Szükség volna — a tudósok nemzetközi kooperációjával — egy olyan korszerű, a jelen minden természettudományos ismeretét összefoglaló munkára is, mint amilyen a maga idején Humboldt főműve, a Kosmos volt.

Ernst Neef Über das Weiterwirken der Ideen Alexander von Humboldts in der Geographie (17—29. p.) c. tanulmányában Humboldt életművéből azokat a célkitűzéseket emelte ki, amelyek korunk és a jövő természettudományára is megtermékenyítő hatással lehetnek. Ezek közül talán legjelentősebb szintézisre, egységes világrépre való törekvése, híres „Naturganze”-tanítása, amit spekulatív elméletek helyett egzakt módszerrel, kvalitatív és kvantitatív vizsgálatok eredményeivel próbált bizonyítani. Humboldt közismerten a természeti geográfia megalapítója volt, de emellett jelentős ösztönzéseket kapott tudományos eredményeitől az ember-földrajz is. Figyelemre méltóak vertikális térképábrázolásai (lényegében a mai geográfiai matrixok elődjei), amelyekből a modern térképtudomány még mindig kaphat fejlődését elősegítő impulzusokat. Ma a nemzetközi méretekben is annyira jelentőssé váló tudományban, az ökológiában teljesednek ki leginkább Humboldt elképzelései, de az ő munkásságára vezethetjük vissza az alkalmazott geográfia megszületését is.

A harmadik, Der Einfluß Alexander von Humboldts auf das geologische Weltbild seiner Zeit című cikk (31—42. p.) szerzője, *Adolf Watznauer* vázolja a földrajzi elképzelések fejlődését az ókortól Humboldtig, majd azokkal a hatásokkal foglalkozik, amelyek Humboldt freibergeri iskolaévei alatt és később érték (így pl. a neptunizmus-plutonizmus vita; a német természetfilozófia stb.), végül a

geológiai hatóerőkre, a földfejlődéstanra és a földfejlődés időtartamára vonatkozó egykorú ismeretek és humboldti elméletek kölcsönhatását vizsgálja.

A kötet utolsó, Der junge Alexander von Humboldt (1792—1798) — physiologisches und medizinisches Geschick und Mißgeschick című, orvostörténeti tárgyú tanulmányának (43—59. p.) szerzője, *Karl E. Rotschuh* azt a célt tűzte ki maga elé, hogy kritikai áttekintést adjon az ifjú Humboldt orvostudományi munkásságáról, és kijelölje orvostudományi tevékenységének helyét a 18. sz. természettudományában.

Humboldt orvostudományi munkásságán a 18. sz. végi orvostudományra és a főleg orvosok által gyakorolt természettudományra jellemző mindkét kutatási irányzat (egy átfogó, mindent megmagyarázó elméletre való törekvés, mint pl. a vitalizmus, az irritabilitas, az életerő stb., ill. a nagyon finom kísérleti vizsgálatok alkalmazása) hatása kimutatható. Galvanikus kísérleteinek eredményeit a *Versuche über die gereizte Muskel- und Nervenfaser* (Jena—Salzburg, 1797) című kétkötetes munkájában foglalta össze. Ide vonatkozó felfedezései közül kettő különösen jelentős: 1. az izomrándulás bizonyítása fém és más anorganikus segédeszköz nélkül; 2. az izomrándulás kiváltása csupán egyetlen tiszta fémmel. Azt is kimutatta, hogy az élő szervezetben egy hatékony fluidum létezésével kell számolni, bár ennek elektromos természetét tagadta. Fontos tudományos eredmények megfogalmazására jutott az irritabilitas területén is, és jelentősek a tetszhalott állapot meghatározására vonatkozó kísérletei. Több művében, így a *Die Lebenskraft oder der Rodische Genius* címűben is foglalkozott a 18. sz. végén kulmináló életerő-elméletekkel, és szisztematikusan vizsgálta szinte az összes fiziológiai környezetfaktor hatását — többek között — a vázizomrost és a szív-izomrost ingerelhetőségére.

A 18. sz. utolsó éveiben Humboldt szinte állandóan a medicina kérdéseivel foglalkozott. Nemcsak elméleti kérdések megfogalmazására törekedett, hanem a gyakorlati orvostudomány egészen konkrét problémái (pl. a golyva keletkezése, asztma, gyulladások stb.) is foglalkoztatták. Orvostudományi tevékenységével kapcsolatos még az a tény is, hogy kísérletei révén az összehasonlító fiziológia úttörői között tartjuk számon. Benne kell látnunk a kísérleti farmakológia meg-alapítóját is.

H. Rotschuh tanulmánya nemcsak Humboldt eredményeit méltatja, hanem tévedéseiről is beszámol. Meg kell még jegyeznünk, hogy a könyv cikkei között ez utóbbi az egyetlen olyan tanulmány, amelyhez — viszonylag bőséges — irodalomjegyzéket, és jegyzeteket, ábrákat is mellékel a szerző.

T. Pajorin Klára

Van medicijnman tot medicus. Haarlem, Frans Hals Museum, 1972. 48 p., 32 ill.

A haarlemi Frans Hals Múzeum 1972. ápr. 5. és júl. 3. között általános orvostörténeti kiállítást rendezett. Ehhez készült kalauzul ez az igen szép kivitelű könyvecske, amely voltaképpen többet nyújt: az orvostudomány történetét dióhéjban — „a kuruzslótól az orvosig”. Időrendi és földrajzi beosztásban, 12 fejezetre bontva jellemzi a különböző korok betegségről és gyógyításról, betegről